

El treball de cura a la llar

Mirta Lojo Suárez

Universitat Autònoma de Barcelona
 Departament de Pedagogia Aplicada
 MirtaSusana.Lojo@uab.cat; mlojo@xtec.cat

Resum

Els estudis sobre la importància del treball domèstic han anat evolucionant des d'enfocaments bàsicament economicistes fins a arribar a l'actualitat a una anàlisi connotada socialment i èticament. El valor d'aquest treball, històricament menyspreat, negat o invisibilitzat, té un pes molt important en l'esfera econòmica, no de manera complementària sinó com a substrat imprescindible; però malgrat aquesta circumstància, transcendeix el mer espai de la producció mercantil. El reconeixement i la valorització de les tasques de cura de les persones al si de les famílies i l'assumpció compartida de les responsabilitats que se'n deriven requereix de la superació dels rols de gènere estereotipats de pare/marit proveïdor i mare/esposa curadora, i del consegüent establiment d'un nou contracte social.

Paraules clau: divisió sexual del treball, gènere, ètica de la cura, treball domèstic familiar i criança.

Resumen. *El trabajo de cuidado en el hogar*

Los estudios sobre la importancia del trabajo doméstico han ido evolucionando desde enfoques básicamente economicistas hasta llegar a la actualidad a un análisis connotado social y éticamente. El valor de este trabajo, históricamente despreciado, negado o invisibilizado, tiene un peso muy importante en la esfera económica, no de forma complementaria sino como sustrato imprescindible; pero a pesar de esta circunstancia, trasciende el mero espacio de la producción mercantil. El reconocimiento y la valorización de las tareas de cuidado de las personas en el seno de las familias y la asunción compartida de las responsabilidades que se derivan requiere la superación de roles de género estereotipados de padre/marido proveedor y madre/esposa cuidadora, y del consiguiente establecimiento de un nuevo contrato social.

Palabras clave: división sexual del trabajo, género, ética del cuidado, trabajo doméstico familiar y crianza.

Abstract. *Caring work at home*

The studies about the importance of the domestic work have changed from approaches basically focus on economy into a nowadays analysis connoted ethically and socially. The value of this work, historically despised, denied or invisibled, is very important in the eco-

nomical sphere, not as a complement but as an essential substratum, but in spite of this circumstance it goes further than the mere mercantile production. The recognition and valuation of the tasks of care of people inside the families and the shared assumption of responsibilities that derive from it requires of the improvement of the stereotyped gender roles of father/husband breadwinner and mother/wife caregiver and the consequent establishment of a new social contract.

Key words: Sexual division of labour, Gender, Ethics of care, Household chores and childbearing.

Sumari

Introducció	Dimensió ètica de la interdependència i de la coresponsabilitat a la llar
De l'orientació marxista a les perspectives analítiques econòmiques de la dècada dels setanta	Bibliografia
Estudis d'usos del temps	

Introducció

L'assignació de rols estereotipats de gènere a l'àmbit de la llar, segons el model tradicional d'home proveïdor i dona mestressa de casa (*male breadwinner - female caregiver*), comporta actualment desenvolupaments diversos, atenent al fet que, les relacions que es produeixen, reproduïxen i negocien al si de les famílies no responen a una causalitat essencialista, sinó que estan geogràficament, històricament, socialment i culturalment situades, a partir d'interaccions personals en xarxes relacionals, dins una societat que, estructuralment, encara és patriarcal.

En el món occidental desenvolupat són moltes les dones que han desestimat la dedicació exclusiva a l'atenció familiar i a la intenció domèstica i, malgrat la seva participació en el mercat de treball, no han fet una renúncia a l'atenció de la llar. Aquesta situació s'ha possibilitat a través de l'aplicació d'estratègies conciliatòries diverses com ara l'augment d'edat en la maternitat; la delegació de la criança en membres de la família extensa, també dones i de manera especial en les seves mares; el descens de la taxa de natalitat; o, la contractació de personal assalariat per a la realització de les tasques de la casa, bàsicament també de sexe femení.

La participació dels homes en aquest tipus d'activitats s'ha anat incrementant en els últims anys, però encara és molt inferior a la dedicació global del col·lectiu de dones. La dedicació majoritàriament femenina en la criança dels infants i en la cura de familiars d'edat avançada o amb necessitats específiques de suport, en la intenció domèstica i en la realització concreta de tasques a

la llar, i el desenvolupament simultani d'una feina assalariada, han comportat per al col·lectiu de dones més precarietat en l'àmbit laboral i, en alguns casos, conseqüències negatives per a la seva salut.

Malgrat la importància fonamental de la producció domèstica i de la cura familiar per al sosteniment de la vida i, per tant, per a la continuïtat de les societats, no hi ha un reconeixement formal de la seva capitalitat, ni des de l'esfera econòmica, ni des de la política i, en tot cas, les tímides polítiques de conciliació laboral i familiar estan principalment dissenyades en funció de les dones i no tant amb la idea que el col·lectiu masculí assumeixi una responsabilitat històricament relegada.

L'anàlisi econòmica del treball domèstic ha evolucionat en les últimes dècades des d'una concepció reproductiva, de base materialista, fins al concepte actual de treball de cura, emmarcat en la teoria crítica feminista. A continuació s'exposen de manera sintètica algunes aproximacions que il·lustren la diversitat de perspectives per tractar el tema i els canvis en la mateixa definició de l'objecte d'estudi.

De l'orientació marxista a les perspectives analítiques econòmiques de la dècada dels setanta

En la tradició marxista, els salaris de la classe treballadora no són establerts a partir d'allò que es produeix sinó del valor d'allò necessari per mantenir els individus amb vida, de manera quotidiana a nivell particular i a nivell intergeneracional, per reproduir la pròpia força de treball. Aquesta reproducció i el manteniment continuat de les persones són garantits a través de la provisió de béns i serveis, és a dir, aliments, roba, habitatge, etc., que necessiten d'un treball addicional com ara cuinar, rentar o planxar.

Així, el treball domèstic és un element clau en el procés de reproducció de treballadores i treballadors de qui s'extrau la plusvàlua. Com que en general el treball domèstic és realitzat per les dones de la família sense rebre salari, es podria argumentar que el treball de les dones a l'àmbit familiar contribueix a la quantitat final de plusvàlua en el sistema capitalista (Rubin, Gayle; 1986). Tanmateix, des de la perspectiva marxista l'eix fonamental d'anàlisi i de plantejaments polítics passa per la categorització de classe, obviant les relacions de poder entre els sexes, molt anteriors a l'aparició de la societat capitalista, per considerar-les pròpies d'una reivindicació de caràcter burgès.

Altres enfocaments caracteritzen el treball domèstic com a «producció informal», categoria en la qual també s'inclou l'economia submergida i algunes economies familiars orientades al mercat. Les propietats comunes a aquesta mena d'activitats podrien concretar-se en la seva exclusió del producte interior brut i en unes condicions més dures que les que regeixen la «producció formal», perquè no estan regulades per un marc legal (Carrasco, Cristina; 1991).

Christine Delphy defineix el treball de les dones (Molineux, Maxine; 1994) a partir de les tesis següents:

- El treball de les dones al si de la família sempre ha estat essencial per a l'economia, malgrat que no s'hagi reconegut.
- Amb la industrialització es produeix un canvi en el paper de les dones a la unitat familiar; encara que algunes es van incorporar al mercat de treball, totes van continuar fent gratuïtament les tasques domèstiques.
- La situació descrita es manté en virtut del contracte matrimonial.

A partir d'aquests supòsits, Delphy dedueix que hi ha dos modes de producció a la societat contemporània, un d'industrial —definit per relacions capitalistes de propietat i d'explotació capitalista—, i un de patriarcal —definit per les relacions de producció patriarcal familiar i d'explotació patriarcal (dones subordinades a homes).

Les aportacions de Delphy posen en qüestió l'anàlisi marxista del treball domèstic per plantejar les complexes relacions entre classe i sexe. Les seves idees van marcar el debat sobre el tema a la dècada dels setanta. Simultàniament, i amb alguns antecedents de principis del segle XX, tenen lloc nombrosos estudis que pretenen mesurar aquest treball; però els mètodes d'estimació es troben amb moltes dificultats a l'hora de quantificar-lo.

Per una banda, hi ha la possibilitat de reemplaçar el treball sense sou de les dones a l'àmbit familiar per serveis remunerats, com és el cas força generalitzat a Catalunya en els últims anys de la feina feta a les llars per treballadores domèstiques sovint procedents de Filipines, Amèrica Llatina o el Magrib. Les hores d'aquest tipus de feina tenen un preu de mercat que permetrien calcular el cost de totes les tasques fetes a la llar, encara que en alguns casos es puguin desenvolupar simultàniament. Però en aquesta consideració no es té en compte el cost d'oportunitat, és a dir, els diners que una dona deixa d'ingressar per estar fora del mercat laboral en tant que mestressa de casa; situació si més no conflictiva analíticament, ja que el valor del treball no es relaciona amb el producte com a tal sinó amb la qualificació professional de qui el fa.

Teresa Torns (2001) afirma que actualment resulta gairebé inqüestionable que el concepte de treball inclou l'activitat laboral assalariada i el treball reproductiu o domèstic-familiar. Les anàlisis de la realitat als últims trenta anys del segle XX posen de manifest les desigualtats de gènere a la vida quotidiana i han permès delimitar les presències i absències masculines i femenines per reconèixer la jerarquització del treball en aquest àmbit. El treball domèstic familiar ve marcat pel temps que les dones hi dediquen, factor que dóna compte de la seva importància per a la reproducció i el manteniment de la vida humana. Aquestes circumstàncies reclamen el plantejament d'un nou contracte social, una nova organització del temps, i atendre la vida quotidiana des d'una nova perspectiva.

Estudis d'usos del temps

El fet d'analitzar les condicions laborals de dones i homes al marge de l'esfera domèstica amaga la seva interrelació i invisibilitza un aspecte fonamental de

sosteniment de la societat i del sistema productiu. Nombrosos estudis s'ocupen de la distribució del temps per sexes respecte a les tasques domèstiques, de criança i de cura de les persones a la llar. A França, per exemple, es fa des de 1967 l'enquesta *Us del temps* (Meda, Dominique; 2002). Els resultats posen de manifest que el nucli fort de les tasques domèstiques, com ara netejar la casa, fer la compra, rentar roba i tenir cura dels infants, entre altres, recau en més d'un 80% sobre les dones.

El Ministeri d'Assumptes Socials de l'Estat espanyol, a través de l'Institut de la Dona, publica a la seva web¹ els usos dels temps a Espanya a l'àmbit de la llar per part de dones i homes, segons reflecteix el quadre següent.

«Usos del temps»

	1993	1996	2001	2006
Ambdós sexes				
Total	5 h 20'	5 h 25'	5 h 18'	4 h 12'
Feines de casa	2 h 42'	2 h 34'	2 h 23'	2 h 10'
Manteniment	0 h 35'	0 h 38'	0h 41'	0h 24'
Cura de la família	1 h 14'	1 h 17'	1 h 22'	0h 57'
Compres	0 h 35'	0 h 39'	0 h 40'	0 h 32'
Serveis	0 h 14'	0 h 17'	0 h 13'	0 h 9'
Dones				
Total	7 h 58'	7 h 35'	7 h 22'	5 h 58'
Feines de casa	4 h 46'	4 h 24'	3 h 58'	3 h 35'
Manteniment	0 h 29'	0 h 28'	0 h 27'	0 h 19'
Cura de la família	1 h 42'	1 h 40'	1 h 51'	1 h 14'
Compres	0 h 47'	0 h 50'	0 h 53'	0 h 41'
Serveis	0 h 17'	0 h 14'	0 h 13'	0 h 9'
Homes				
Total	2 h 30'	3 h 5'	3 h 10'	2 h 20'
Feines de casa	0 h 28'	0 h 37'	0 h 44'	0 h 41'
Manteniment	0 h 43'	0 h 49'	0 h 55'	0 h 29'
Cura de la família	0 h 43'	0 h 53'	0 h 51'	0 h 38'
Compres	0 h 21'	0 h 26'	0 h 26'	0 h 23'
Serveis	0 h 16'	0 h 20'	0 h 14'	0 h 9'

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'Enquesta sobre «Usos del temps». Instituto de la Mujer.
Nota: Les dades expressen la mitjana diària de temps utilitzada per a cadascuna de les variables, resultat que dóna un temps superior a 24 hores degut al fet que es poden solapar les activitats.

1. http://www.inmujer.migualdad.es/mujer/mujeres/cifras/familia/usos_tiempo.htm

Com es pot observar, en el període de tretze anys estudiat, el sexe masculí globalment ha augmentat la seva dedicació de temps a la llar en 5 punts percentuals i, així, passa d'un 23% l'any 1993 (per un 77% de dedicació del sexe femení) a un 28% al 2006 (per un 72% del sexe femení). Si les condicions es mantinguessin estables i el ritme de creixement fos constant, es podria arribar a una equiparació entre els anys 2060 i 2070.

En un estudi fet a Catalunya per Cristina Carrasco i Mònica Serrano (2006) es destaca entre els resultats, coincidents majoritàriament amb els de la resta de l'Estat, que la distribució del temps és diferent segons el sexe. Mentre que els homes dediquen el 66,6% del temps a treball de mercat, les dones dediquen el 68,8% del temps al treball familiar domèstic. També es troba que les variables relacionades amb el cicle vital mostren comportaments diferents; a mesura que s'incorporen a la vida adulta, les dones van assumint la responsabilitat de cura de les persones mentre que, en els homes, no es veu aquesta variació en el cicle vital ja que no augmenta la dedicació quan la demanda sí que es fa creixent.

El mateix estudi revela que les dones «no ocupades» són el sector poblacional que més treball familiar domèstic fa (6 hores i 13 minuts al dia) i els homes en la mateixa situació fan el 38,3% del treball que fan les dones. Els homes «ocupats» en el mercat fan el 46,9% del treball que fan les dones en igual situació. Carrasco i Serrano conclouen que a nivell global el valor del treball familiar domèstic representa el 40% del PIB a Catalunya l'any 2001 i, donat que aquest percentatge és molt inferior al corresponent a la relació entre els temps de treball, queda evidenciada la desvalorització social del treball familiar domèstic.

Els estudis d'usos del temps permeten veure la complexitat de l'anàlisi del treball, més enllà d'incloure la variable sexe en les estadístiques del mercat laboral, i evidencien les situacions de desigualtat que comporten la invisibilització, la negació i/o la infravaloració de l'atenció a les persones al si de les famílies. Així, correspon incloure el treball domèstic-familiar tant a l'àmbit de l'economia com també al social, en el benentès que la consideració té implicacions per a les dones, els homes, els serveis comunitaris, les administracions públiques i les empreses privades. Es tracta també d'anar més enllà d'un model econòmic basat exclusivament en els beneficis monetaris immediats per obrir espai a un nou paradigma de sostenibilitat, de la vida, dels recursos i de les relacions humanes.

Dimensió ètica de la interdependència i de la coresponsabilitat a la llar

En les cultures tradicionals de gènere s'ha naturalitzat la dedicació femenina a l'esfera domèstica mentre que, per una altra banda, s'ha considerat com un tret definitori de la masculinitat la menor vinculació a les tasques de cria i a les feines de la llar. La mateixa concepció ha abocat els homes cap a la vida pública, el treball assalariat i unes millors condicions laborals, mentre que ha restringit les possibilitats professionals i les condicions laborals d'una majoria de dones.

Aquesta organització dicotòmica en la distribució d'espais i temps, que conté una jerarquització integrada en relacions de poder, interseccionades per altres categories analítiques com ètnia, estatus socioeconòmic i cultura d'origen, entre d'altres, posa en compromís el concepte de ciutadania i el desenvolupament i benestar de moltes persones. La superació d'aquesta correlació de forces està estretament relacionada amb la construcció d'identitats femenines i masculines superadores de creences, prejudicis i rols estereotipats i amb una concepció diferent sobre la cura i l'atenció de les necessitats biològiques, físiques, psicològiques i afectives de tots els éssers humans.

Segons Giannina Longobardi et al. (2001), un corrent antropològic anomenat MAUSS (hereu de les teoritzacions de Marcel Mauss) sosté que a més del càlcul utilitari de caràcter mercantil, les persones mantenen un intercanvi no mediatitzat pels diners que és l'*esfera del do*. A l'Estat i al mercat només els interessa la circulació de béns, i deixen fora els vincles socials que es basarien en el supòsit que darrere cada conducta humana hi ha un càlcul utilitari i que els intercanvis no serien equivalents. El do seria la manera de domesticar-nos mentre que l'utilitarisme seria l'única moral possible entre estranys.

La recerca sobre el treball domèstic familiar parteix inicialment de la visibilització de les activitats a la llar com una important contribució al sistema productiu, encara que se'l pot equiparar per les seves condicions econòmiques al treball d'economia submergida. Per altra banda, donat que aquesta tipologia de treball queda bàsicament a càrrec de les dones, convé tenir en compte la relació conflictiva entre les categories de classe i sexe. Com s'ha dit anteriorment, diversos estudis posen de manifest la desigual dedicació de dones i homes. En termes econòmics s'intenta quantificar el valor de mercat d'aquestes tasques, i encara que en ocasions els assoliments no siguin del tot reeixits, hi ha un acord generalitzat sobre el percentatge que representa en el PIB de l'Estat espanyol, al voltant del 40%.

Tanmateix, la valoració monetària del treball domèstic desvirtua la seva naturalesa intrínseca, lligada a dimensions de mediació, socialització i integració, anomenat també *treball de civilització* (García Díez, Susana; 2001). Des d'aquesta perspectiva, la reproducció social no seria possible sense els treballs que es fan a la llar; per tant, una consideració exclusivament mercantilista cauria en el reduccionisme. Vist des d'aquest punt de vista no és fàcil justificar les raons per les quals és considerat jeràrquicament inferior, menyspreat o invisibilitzat.

Actualment, des de la teoria crítica feminista s'entén que, malgrat el menyspreu pel treball familiar domèstic i la criança, si aquest no existís la societat no seria viable. Perquè al si de les famílies es té cura de la vida; l'atenció familiar garanteix el manteniment de la vida. Sense aquesta significativa i imprescindible aportació no hi hauria societat ni sistema productiu. Donat que els éssers humans som éssers socials, no és previsible la subsistència en l'aïllament, i la cura que el medi familiar proporciona permet l'atenció de diverses necessitats en diferents moments del cicle vital (infantesa i adolescència, vellesa, períodes de malalties, de majors necessitats afectives, etc.).

L'essència social humana es manifesta a través de les xarxes relacionals en un *continuum* que bascula entre l'autonomia i la dependència. Però en aquest context, la dependència no és una condició permanent ni fixa, que comportaria a estats més o menys permanents de passivitat, sinó que es tractaria més aviat d'una interdependència, amb rols intercanviables, que suposaria la capacitat d'agència de cada individu i la possibilitat de rebre atencions i donar-les a través de les relacions amb les persones significatives de l'entorn immediat. Aquesta interdependència implica un compromís interpersonal que entraria en l'*esfera del do*, abans esmentada, i es podria identificar amb els valors femenins lligats a les pràctiques socials tradicionals, desenvolupades majoritàriament per dones i també per un grup poc nombrós d'homes.

El fet de constrènyer els rols familiars de dones i homes a *mestressa de casa* (*housewife*) o a *cap de família* (*breadwinner*) respectivament, a més de tenir unes implicacions personals d'ordre individual, comporta un ordre social que jerarquitzava les relacions entre els sexes, interseccionades simultàniament, com s'ha dit, per altres variables, com ara estatus socioeconòmic, cultura, edat, etc. Si bé recentment tant el rol *expressiu* femení com el rol *instrumental* masculí han estat sotmesos a variacions diverses, la desigual distribució en els usos del temps, que és un recurs finit, globalment persisteix.

Les diferències en la distribució del treball a la llar, sustentades en el desenvolupament de rols de gènere tradicionals, comporten desigualtat i una limitació a les possibilitats de realització integral de dones i d'homes. Per tant, el compromís en la realització d'un projecte compartit, com és la família, que incideix en el major o menor benestar de les persones que la integren, té també una dimensió moral.

Carol Gilligan (1982) qüestiona les bases de l'ètica subjacent a la justícia dels drets universals i dels principis imparcials, més pròpia d'una visió masculina del món lligada a un pla abstracte, i planteja les bases d'una ètica centrada en la cura i en la responsabilitat, més propera a formes femenines d'estar en el món, i vinculada a xarxes d'atenció de necessitats i a relacions de confiança i afecte. Aquest enfocament propicia la inclusió de nous paràmetres d'anàlisi per a la construcció d'una *ètica de la cura*, que posa en primer pla la coresponsabilitat i la interdependència dels éssers humans.

Per tal que el sosteniment de la vida sigui el centre de la política, de l'economia, del treball i de les relacions entre les persones, cal una profunda transformació en totes les esferes i dimensions de la societat. Des d'aquesta perspectiva, el treball familiar domèstic de cura converteix a totes les persones en responsables, de si mateixes i de la resta, i el desenvolupament d'unes relacions equitatives en aquest terreny comportaria, com s'ha dit, l'establiment d'un nou contracte social.

La coresponsabilitat, les formes diverses de ser dones i homes i l'atenció prioritària a les relacions al si de les famílies dibuixaria escenaris de socialització qualitativament diferents dels actuals i contribuiria significativament a la construcció d'una societat més justa i humanitzada.

Bibliografia²

- BUTTARELLI, Annarosa; LONGOBARDI, Giannina; MURARO, Luisa; TOMMASI, Wanda i VANTAGGIATO, Iaia (2001). *Una revolución inesperada. Simbolismo y sentido del trabajo de las mujeres*. Madrid: Narcea.
- CARRASCO, Cristina (1991). *El trabajo doméstico y la reproducción social*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, Instituto de la Mujer.
- CARRASCO BENGEOA, Cristina i SERRANO GUTIÉRREZ, Mònica (2007). *Compte satèl·lit de la producció domèstica (CSPD) de les llars de Catalunya 2007*. Barcelona: Institut Català de les Dones.
- GARCÍA DíEZ, Susana (2001). «La integración contable del trabajo doméstico. La experiencia española en la última década del siglo XX». A: CARRASCO, Cristina (ed.). *Tiempos, trabajos y género*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- GILLIGAN, Carol (1982). *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Massachusetts: Harvard University Press.
- MÉDA, Dominique (2002). *El tiempo de las mujeres. Conciliación entre vida familiar y profesional de hombres y mujeres*. Madrid: Narcea.
- MOLINEUX, Maxine (1994). «Más allá del debate sobre el trabajo doméstico». A: BORDERÍAS, Cristina et al. *Las mujeres y el trabajo. Rupturas conceptuales*. Barcelona: Icaria, col. Economía Crítica.
- RUBIN, Gayle (1986). «El tráfico de mujeres: notas sobre la "economía política" del sexo». *Revista Nueva Antropología*, 8 (30), 95-145.
- TORNS, Teresa (2001). «El tiempo de trabajo de las mujeres: entre la invisibilidad y la necesidad». A: CARRASCO, Cristina (ed.). *Tiempos, trabajos y género*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

2. S'ha mantingut la forma plena dels noms en l'autoria bibliogràfica de forma deliberadament, per tal de visibilitzar les aportacions de les dones a la construcció del coneixement.